

KULTUR | SPRÅK

Hotet mot svenskan som akademiskt språk

De stora svenska universiteten tränar inte längre landets framtida elit i avancerad svenska och därmed minskar även dess förmåga att tänka om Sverige. I dag är kursböckerna och all undervisning över grundnivå i nationalekonomi på engelska, med exempel hämtade från USA.

Nationalekonomen Magnus Henrekson varnar i Kvartal Kulturs artikelserie *Det hotade svenska språket* för att svenskan riskerar att reduceras till ett språk för informella sammanhang.

AV MAGNUS HENREKSON | 2 JANUARI 2024

EVENTUELLA ÅSIKTER OCH SLUTSATSER I TEXTEN ÄR SKRIBENTENS EGNA.

PROFILNYHETSBEVLÄSTID 11 MIN SKÄRMLÄSARVÄNLIG

Jag gick naturvetenskaplig linje på gymnasiet. Mitt bästa ämne var kemi, ändå blev jag samhällsvetare och mer specifikt nationalekonom. Förklaringen var att jag direkt efter gymnasiet via Göteborgs universitet läste engelska vid University of Sussex och där fick tre studiekamrater som redan läst nationalekonomi.

Samtalen med dem om hur samhället fungerade, vilka brister som fanns och hur saker skulle kunna organiseras på ett bättre sätt gjorde mig övertygad om att ämnet hade utvecklat verktygen för att förstå världen och kanske också för att göra den bättre. Redan tidigt i studierna hoppades jag att en dag få chansen att få göra en SOU (en statlig offentlig utredning) som på något område skulle kunna göra Sverige till ett ännu mer välfungerande och välmående land.

Endast svenskan ordet krusbär har

Tanken på att i framtiden kanske få skriva en SOU vittnar om att den självklara utgångspunkten var Sveriges ekonomi och samhälle. En annan självklar sak var att varje svensk nationalekonom värd namnet skulle ha djupa kunskaper om Sverige och dess historia, styrelseskick, institutioner och ekonomiska sakförhållanden. Det förutsatte en omfattande läsning av material på svenska i form av allt från tidningar till regeringstryck och politiska biografier. I takt med att den egna identiteten som nationalekonom stärktes lärde jag känna de etablerade nationalekonomerna. Dessa var i regel födda på 1930- eller 40-talen och för dem var det en självklarhet att vara allmänbildad och brett beläst. Två av dem var till och med svenska mästare i nutidsorientering.

Dessa erfarenheter stärkte föreställningen att en nationalekonom skulle vara beläst och kunnig om det egna landets förhållanden. Utbildningen var också på svenska. Alla föreläsningar var på svenska och mycket material var på svenska även om själva grundläroböckerna var på engelska. När jag doktorerade 1990 var det samtidigt en självklarhet att avhandlingen och annan originalforskning skulle skrivas på engelska, men eftersom svenska förhållanden och läsning av texter på svenska spelat så stor roll under utbildningen kom många att i sin forskning välja frågor av stor betydelse för det svenska samhället. Själv försökte jag förklara varför Sverige avvek från andra jämförbara länder i ett specifikt avseende, nämligen den offentliga sektorns storlek.¹

Självfallet finns det många fördelar med att använda engelska i forskning och undervisning. Det öppnar en större marknad genom att forskare kan publicera sig i internationella tidskrifter, kommunicera med utländska forskare, bygga vidare på forskning som bedrivs i andra länder och nå ut till fler människor i världen. Lärare och studenter kan rekryteras från andra delar av världen och internationellt studentutbyte medför betydande vinster. Men att använda modersmålet har också många fördelar. Det gör det lättare att undervisa om inhemska institutioner, historia och förhållanden med hög relevans. Det är också enklare att tillämpa ekonomisk analys på specifika inhemska förhållanden som svenska studenter sannolikt är bekanta med, snarare än, säg, från den amerikanska ekonomin. All internationalisering till trots har fortfarande över 90 procent av alla studenter på svenska universitet en svensk gymnasieexamen och en överväldigande majoritet av dem kommer att spendera i stort sett hela sitt yrkesliv i Sverige.

Att använda det egna modersmålet när man studerar sin egen inhemska kultur är ofta avgörande för att få kontextuell förståelse.

Vid tiden för min doktorsexamen var det en bra balans mellan användningen av svenska och engelska i utbildningen. Min akademiska gärning har i högsta grad kommit att präglas av den balans som då gällde – mina forskningsfrågor har nästan alltid rört något i det svenska samhället som är angeläget att förstå och finna lösningar till. Ofta har jag skrivit en bok eller längre artikel på svenska först, både för att öka den egna förståelsen av det aktuella fenomenet och för att få återkoppling från dem det berör. En del i denna process har varit att hålla föredrag, delta i paneler och debattera för en annan publik än den strikt akademiska.

Sedan 1990 har jag uppträtt mer än tusen gånger i sådana sammanhang. När jag har tyckt mig förstå frågan och den relevanta institutionella kontexten, har jag i dessa fall fördjupat och ”vetenskapifierat” analysen för att söka publicering i internationella forskningstidskrifter. Resultatet är en omfattande produktion på svenska: ett tjugotal böcker, 138 längre essäer och antologibidrag på svenska samt över 250 debattartiklar och populärvetenskapliga artiklar i tidningar och svenska tidskrifter. Min poäng med att skriva det här är att jag vill peka på hur den karriärväg som jag tog inte längre står öppen för dagens unga nationalekonomer. Förutom på grundnivån sker i dag all undervisning på engelska vid de större universiteten. Det innebär i praktiken att studenterna läser mycket lite om det egna samhället. Betoningen hamnar i stället på det konceptuella, universella och hypotetiska. I den mån analysen i kursmaterialet baserar sig på faktiska förhållanden, så tenderar exemplen och de fakta som anförs att i allt högre grad vara hämtade från USA.

Enligt den gängse internationella måttstocken är svensk nationalekonomisk forskning bättre än någonsin. I hög grad är det fråga om högklassiga empiriska studier baserade på svenska data där de mest sofistikerade statistiska metoderna nyttjas. Däremot är det inte alls säkert att forskaren vet särskilt mycket om kontexten, det vill säga de faktiska förhållanden som genererat de data som analyseras. Den forskare som inte är väl insatt i forskningsfrågans kontext kan mycket väl ändå lyckas övertyga redaktörer och sakkunnigbedömare i de vetenskapliga tidskrifterna om det egna arbetets kvalitet, vilket är vad som numera avgör hur framgångsrik forskarkarriären blir. Däremot blir det betydligt svårare att övertyga andra viktiga intressenter – politiker, allmänhet, opinionsbildare, relevanta myndigheter – om den egna forskningens lödighet.

Det finns sällan utrymme i de vetenskapliga tidskrifterna för sådan kontextualisering. Forskning av ekonomer om ”perifera ekonomier” anses mindre relevant. Det är viktigt att kunna ekonomiska teorier och modeller. Men det är också viktigt att förstå hur dessa spelar in i det aktuella sammanhanget och hur studieobjekten påverkas av lokala förhållanden och kulturella egenheter. Att använda det egna modersmålet när man studerar sin egen inhemska kultur är ofta avgörande för att få kontextuell förståelse.

Om all undervisning och allt kursmaterial är på engelska, måste en hel del lokala institutionella detaljer och sammanhang utelämnas av en uppenbar anledning: de relevanta texterna är inte tillgängliga på engelska. I stället för att lära sig hur Riksbanken bedriver penningpolitik i Sverige och vilka lagar som styr dess verksamhet, lär sig studenterna om det amerikanska Federal Reserve-systemet och hur det fungerar. Om dessa studenter sedan börjar forska ligger det nära till hands att deras forskningsidéer och forskningsbidrag kommer att vara mindre inriktade på frågor av betydelse för Sverige. Många av de viktigaste ekonomisk-politiska institutionerna i Sverige, såsom Riksbanken, finansdepartementet och arbetsmarknadens parter har dessutom sin kommunikation på svenska, vilket dessa studenter kommer att vara mindre väl förberedda för om de sedan kommer att arbeta i Myndighetssverige.

Bolognaprocessen driver på utvecklingen

Utvecklingen får också bränsle av att en allt större andel av de nydisputerade som anställs på meriteringstjänster (postdoktor, biträdande lektorstjänster och forskarassistenter) vid svenska universitet rekryteras från utlandet. Idag besätts tre fjärdedelar av dessa tjänster med personer med utländsk bakgrund sett över samtliga ämnesområden. Andelen är långt högre i nationalekonomi och närmar sig 100 procent inom de mest avancerade naturvetenskapliga områdena på de ledande universiteten. De som har disputerat utomlands saknar i regel tidigare kontakt med det svenska språket och det svenska samhället. Formellt sett är de skyldiga att inom rimlig tid – i praktiken ett par år – ha lärt sig svenska så väl att de kan undervisa på svenska. Men detta krav upprätthålls inte, trots att svenska universitet och högskolor med några få undantag är statliga myndigheter och därmed har svenska som administrativt språk.²

Trenden mot en anglifiering av den akademiska världen har fått ytterligare fart i Europa genom Bolognaprocessen, vars övergripande mål är att skapa ett europeiskt område för högre utbildning (EHEA) baserat på internationellt samarbete och akademiskt utbyte som är attraktivt för europeiska studenter och europeisk personal såväl som för studenter och personal från andra delar av världen. Processen omfattar samarbeten mellan ministerier, lärosäten, studenter och personal från 48 länder.³

Vad gäller statsvetenskap är det redan idag svårt att hitta lärare i den yngre generationen som kan undervisa initierat om svensk politisk historia.

För att underlätta rörligheten för studenter, akademiker och personal inom högre utbildning förväntas medlemsländerna att standardisera sin examensstruktur och sina kvalitetsbedömningar och undanröja hinder som härrör från att länderna har olika modersmål (i EU finns 24 officiella språk). Det är då oundvikligt att engelskan tar över och fungerar som *lingua franca*. Resultatet blir en ökad användning av engelska som undervisningsspråk och den något märkliga situationen att det språk som blir alltmer dominerande inom EU-ländernas högre utbildning endast är nationellt språk i ett av de 27 medlemsländerna – Irland med 1,2 procent av EU:s befolkning.

Universitetens dubbla roller som inhemska institutioner och som främjare av Bolognaprocessen är inte alltid lätta att kombinera. Precis som i Sverige är universitetssektorn i de flesta europeiska länder en del av den offentliga sektorn. Det administrativa arbetsspråket är därmed det officiella nationella språket.

Utvecklingen är inte begränsad till de teknisk-naturvetenskapliga ämnena och nationalekonomi. Den pekar i samma riktning inom statsvetenskap, sociologi och företagsekonomi. Vad gäller statsvetenskap är det redan idag svårt att hitta lärare i den yngre generationen som kan undervisa initierat om svensk politisk historia, ett helt centralt delområde inom svensk statsvetenskap.

Ju mer den egna forskningen distanserar sig från inhemska förhållanden och frågeställningar, desto mindre utrymme kommer det nationella och särpräglade svenska att få i undervisningen.

Degraderas som bildat språk

Den utveckling jag skisserat här fortgår med full kraft och sprider sig från ämne till ämne. Inte heller humaniora är förskonat. Tendensen förstärks av att majoriteten av de disputerade forskarna och lärarna numera rekryteras från andra länder och har ett annat modersmål än svenska.

Det betyder inte att vi ska ge upp. Det är aldrig för sent att stoppa utvecklingen och hitta en rimlig balans vad gäller användningen av svenska och engelska vid svenska universitet och högskolor. I förlängningen är detta helt nödvändigt om svenskan alls ska överleva som akademiskt språk vid sidan av engelskan. Och om svenska språket blir marginaliserat på universitet och högskolor där framtidens ledande skikt utbildas, då blir det än svårare att upprätthålla dess ställning i resten av samhället. Om svenskan inte sakta men säkert ska degraderas till ett språk som i första hand används som ett muntligt språk i familjen och i informella sociala sammanhang, ungefär som etniska diasporor använder modersmålet i USA, då måste också skolämnet svenska betonas betydligt mer än i dag.

Skolan är obligatorisk upp till 16 års ålder därför att vi där lär oss vad som kallas biologiskt sekundära förmågor. Det är sådant som våra hjärnor är kapabla att lära sig, men då dessa kunskaper och förmågor tillkommit sent i vår evolutionära historia sker inte inläringen automatiskt. I stället krävs systematisk träning och ansträngning för att tillägna sig dem. Skriftspråket är ett viktigt exempel. Till skillnad från muntligt språk (på modersmålet), vilket vår hjärna är utformad för att lära sig mer eller mindre automatiskt, så krävs avsevärd ansträngning för att tillägna sig ett korrekt och avancerat skriftspråk. Likaså kräver ett avancerat skriftspråk ett betydligt större ordförråd än den tillägnar sig som endast behärskar det talade språket. Ett stort ordförråd på modersmålet tillägnas man sig inte genom att plugga gloslistor utan indirekt genom omfattande läsning på ett stort antal områden. Här har dagens skola hamnat helt fel med sitt ökade fokus på muntlig framställning och ett ökat utrymme för film och bild i undervisningen.

Det är viktigare än någonsin med ämnet svenska i skolan av ytterligare ett skäl: den höga andelen elever med annat modersmål än svenska. Idag växer en majoritet av alla barn upp i en kommun där mer än en fjärdedel av eleverna har utländsk bakgrund; antingen är eleverna själva eller båda deras föräldrar födda utomlands.⁴ I kommuner som Malmö, Botkyrka och Södertälje är andelen över 50 procent, och på grund av segregationen finns det skolor där nära nog samtliga elever har utländsk bakgrund.

När det gäller elever med utländsk bakgrund betonas alltid behovet av att de behärskar sitt hemspråk väl för att kunna tillgodogöra sig övriga skolämnen, inklusive svenska. Här skymtar en paradox: om hemspråket är så avgörande för kunskapsutvecklingen hos elever med utländsk bakgrund, varför betonas inte vikten av att elever med inhemsk bakgrund behärskar svenska på avancerad nivå av samma skäl?

Idag har min dröm att få göra en SOU gått i uppfyllelse. Sedan juni 2023 är jag regeringens utredare för att analysera och lämna förslag på förändringar i betygs-

systemet.⁵ Jag tvivlar på att jag skulle ha fått den chansen om min utbildning varit den som ges på dagens svenska universitet.

Denna text är en omarbetning av det tacktal författaren höll i samband med att han tilldelades Språkförsvarets hederspris 2023. Den bygger också i hög grad på en artikel med Eva Forslund som medförfattare: "[The Virtues of Native Discourse: Striking a Balance Between English and the Native Language](#)" (Econ Journal Watch Vol. 19, nr 2, 2022).

NOTER

1, Utgiven 1992 med titeln *An Economic Analysis of Swedish Government Expenditure* (Aldershot: Avebury).

2, Karlsson, Susanna (2017), "Språkpolitik vid svenska universitet och högskolor". Rapport nr 8 från Språkrådet. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen.

3, Bonjean, Dominique (2018), "The Bologna Process and the European Higher Education Area." Education and Training – European Commission. Bryssel.

4, Kärnä, Anders (2023), "Skolan förmår inte lösa integrationen." *Kvartal*, 7 mars.

5, <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/06/regeringen-tillsatter-utredning-for-att-stoppa-betyginflationen>.

Magnus Henrekson är professor i nationalekonomi och var vd för Institutet för Näringslivsforskning (IFN) 2005–2020.